‘आमाको सपना’ कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन

एकराज गिरी
परीक्षा क्रमाङ्क: २०४०२०४ (२०६७)
त्रि.वि.दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-२०४-१४४-२००२

त्रिभुवन विश्व विद्यालयमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली
भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनका निमित्त
प्रस्तुत

शोधपत्र
सन् २०१५ (२०७१)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा

‘आमाको सपना’ कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन

एकराज गिरी
परीक्षा क्रमाङ्क: २०४०२०४ (२०६७)
त्रि.वि.दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-२०४-१४४-२००२

त्रिभुवन विश्व विद्यालयमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली
भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनका निमित्त
प्रस्तुत

शोधपत्र

सन् २०१५ (२०७१)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा

प्रतिबद्धता-पत्र

प्रस्तुत '**आमाको सपना कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र मैले सम्बन्धित पक्षमा गहन अध्ययन गरी तयार पारेको हुँ । यसमा भएका तथ्य सबै प्रामाणिक हुन् । यो मेरो मौलिक प्रस्तुति हो । अन्यथा भएमा म कानुन अनुसार दण्डित हुन तयार छु ।

शोधार्थी

एकराज गिरी

एम.एड. दोस्रो वर्ष

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस,

सुरुङ्गा, झापा

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
सुरुङ्गा, झापा
फोन : ०२३५५०१५३
०२३५५०८५३
फ्याक्स : ०२३५५०८५३
च.नं
प.सं.
मिति :- ....

शोध निर्देशकको सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, झापा, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **'आमाको सपना' कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन** शीर्षकको शोत्रपत्र **शोधार्थी एकराज गिरी**ले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । गहन अध्ययनबाट समय सापेक्ष र मौलिक रुपमा तयार गरिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षा विभागको मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

विष्णुप्रसाद कोइराला

शोधनिर्देशक

उप प्राध्यापक

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस,

सुरुङ्गा, झापा

सन्: २०१५/०५/१७

मिति: २०७२/०२/०३

(त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त)
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
कनकाई नगरपालिका-३, सुरुङ्गा (झापा)
स्था : २०४७
☎ ०२३-५५०१५३
Fax : ०२३-५५०८५३
Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.
प.सं.

मिति :............................

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, झापा स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष पाठ्यांश नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनार्थ शोधार्थी **एकराज गिरीद्वारा** तयार पारिएको **'आमाको सपना' कविता संग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त उपयुक्त ठहरिएकाले आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	हस्ताक्षर
१. विभागीय प्रमुख : सहप्राध्यापक कोमलप्रसाद पोखरेल	....
२. बाह्य परीक्षक : प्रा. महेश्वर न्यौपाने	....
३. शोध निर्देशक : उपप्रा. विष्णुप्रसाद कोइराला	....

मिति : १५ जुलाई, २०१५
(२०७२/०३/३०)

कृतज्ञता ज्ञापन

'आमाको सपना' कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश नं. ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार गरेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्रलाई यो स्वरूपमा ल्याउने क्रममा मैले मेरा आदरणीय गुरुहरुको मार्गनिर्देशन, प्रेरणा एवम् आफन्त र सहयोगी मित्रहरुका मित्रतापूर्ण सहयोग प्राप्त गरेको छु । यो शोधपत्र मैले मेरा आदरणीय गुरु उपप्रा. विष्णुप्रसाद कोइरालाको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । व्यक्तिगत अध्ययन, अनुसन्धान एवम् अनेकौं व्यस्तताका बाबजुद पनि आफ्नो अमूल्य समय दिई शोध शीर्षक चयनदेखि हालसम्म उत्साह वर्द्धक प्रेरणा, कुशल निर्देशन तथा महत्त्वपूर्ण सुझाब दिनु हुने उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

समयमा नै शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी कार्य थालनी गर्न सहयोग पुऱ्याउने, अध्यापनका क्रममा पनि शोध सम्बन्धी वस्तुगत ज्ञान दिनु हुने विविध अवस्थामा सहयोग पुऱ्याउनु हुने विभागीय प्रमुख सहप्रा कोमलप्रसाद पोखरेलप्रति कृतज्ञ छु । शोध शीर्षक, शोध प्रस्ताव र शोधपत्रका सम्बन्धमा पर्याप्त ज्ञान दिई हौसला प्रदान गर्ने गुरुहरु नेपाली विभागका सहप्रा. जीवनाथ सुवेदी,सहायक प्राध्यापक तेजप्रसाद खनाल,शेरबहादुर बानियाँ तथा नेपाली विभागका गुरुहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यस शोधकार्यमा आवश्यक सुझाब र सहयोग पुऱ्याउनु हुने पत्रकारिता क्षेत्रका मेरा गुरु अग्रज पत्रकार मदन ढकालप्रति हार्दिक कृतज्ञ छु ।

यस क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री टंक बहादुर कार्कीप्रति विनम्रतापूर्वक आभार प्रकट गर्दछु । व्याकरणिक कोटी विचलनसँग सम्बन्धित सामग्री जुटाउने क्रममा सहयोग गर्ने कनकाई बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालयका सम्पूर्ण कर्मचारी वर्गप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुरको योगदान र त्यहाँबाट प्राप्त सहयोग उपर कृतज्ञ छु ।

मेरो अध्ययनमा अविरल प्रेम, स्नेह, प्रेरणा र अवसर प्रदान गर्नुहुने मेरा पूजनीय पिता मानबहादुर गिरी तथा माता देवकुमारी गिरी तथा जीवनसगिनी सुजाता आचार्य (गिरी) प्रति चिर ऋणी छु । यो शोधपत्र तयारीका क्रममा विभिन्न कोणबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा सहृदयी मित्रहरू नगेन्द्र सुवेदी,सूर्यप्रसाद अधिकारी लगायत सबै सहयोगीहरूप्रति हृदयतः आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र टङ्कन छिटो छरितो र शुद्ध रूपमा गरी सहयोग गर्नुहुने आत्मीय भाइहरु सन्तोष अधिकारी र शार्दूल तिम्सिनालाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

शोधार्थी

एकराज गिरी

एम.एड. दोस्रो वर्ष

परीक्षा क्रमाङ्क : २०४०२०४ (२०६७)

त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-२०४-१४४-२००२

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप		**पूर्ण रूप**
इ.स.	:	इस्वीसंवत्
उपप्रा.	:	उप प्राध्यापक
गो.प.	:	गोरखा पत्र
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाशि.	:	नेपाली शिक्षा
पृ.	:	पृष्ठ
प्रा.डा.	:	प्राध्यापक डाक्टर
वि.स.	:	विक्रम संवत
सं.	:	सम्पादक
संस्क.	:	संस्करण
सम्पा.	:	सम्पादन
सहप्रा.	:	सह प्राध्यापक

शोधसार

शोधशीर्षक : **आमाको सपना कविता सङ्ग्रहमा व्याकरणिक कोटि विचलनको अध्ययन**

शोधार्थी : एकराज गिरी

शोधनिर्देशक : उप प्रा. विष्णु कोइराला

विभाग/क्याम्पस : नेपाली शिक्षा विभाग, कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, झापा ।

शैक्षिक वर्ष : ७७ (२०६६/०६७)

जम्मा अध्याय : पाँच

पृष्ठ सङ्ख्या : ३२ + ७८ + १

शोधप्रयोजन :

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष (नेपाशि. ५९८) को प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ ।

शोधका उद्देश्यहरु :

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरु निम्नलिखित रहेका छन् :

(क) 'आमाको सपना' कविता सङ्ग्रहमा प्रयुक्त व्याकरणिक कोटि विचलन पहिचान गर्नु,

(ख) व्याकरणिक कोटि विचलनका आधारमा कृतिको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्नु ।

शोधविधि :

यस शोधकार्यमा सामाग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय विधिलाई अवलम्बन गरिएको छ । साथै सामग्री सङ्कलन पश्चात् विश्लेषणात्मक र निगमनात्मक शोधविधिलाई अवलम्बन गरिएको छ ।

निष्कर्ष

(क) शब्द तोडमोड गर्न खप्पिस गोपालप्रसाद रिमालले आफ्ना कवितामा आत्म प्रकटीकरण, निजात्मकता र यथातथ्य प्रस्तुति सहित वैयक्तिक, सामाजिक भोगाइ, जीवन भोगाइ र नेपाली जनचाको क्रान्ति चेतनाको यथार्थ चित्रण गरेका छन् ।

(ख) युगको चाहना, समाज, शासकको संवेदनहीनता, चेतनाको पीडा, सूक्ष्मतम यथार्थ, आशङ्का, अविश्वासजन्य अभिव्यक्तिलाई आफ्नै शैली र शिल्पको चहकद्वारा विचलनयुक्त पद, पदावली अर्थादिको प्रयोग गरी कृतिलाई बहु आयामिक बनाएका छन् ।

(ग) कविताहरूमा प्रयुक्त भाषामा चामत्कारिक शक्ति छ । सामान्य शब्दलाई पनि नयाँ सन्दर्भका साथ प्रयोग गरेर साहित्यिक नव सुन्दरताको सिर्जना गरिएको छ ।

(घ) राणा शासनको दमन, उत्पीडन, मानवीय मूल्यहीनता, राजनीतिक बहुलट्ठीपना, गरिबी आदिलाई प्रस्तुत गर्ने कविताका शीर्षक र कथ्य पनि विचलनयुक्त रहेका छन् ।

(ङ) सौन्दर्य चेतना र जीवन चेतनाको प्रभावकारी अभिव्यञ्जनाका लागि व्याकरणिक विचलन, कोशीय विचलन, अर्थतात्विक विचलन अन्य विचलनभन्दा ज्यादा शक्तिशाली रहेका छन् ।

(च) आमाको सपना कविता सङ्ग्रहमा भाषिक संरचना र अर्थ सङ्गतिमा प्रायशः उद्देश्यपूर्ण विचलनहरू प्रशस्त मात्रामा रहेका छन् ।

(छ) सटिक र आलाङ्कारिक काव्यभाषाको प्रयोग, नेपाली झर्रा शब्दको प्रयोग, पुर्बेली भाषिकाको प्रयोग कथ्य अनुसारको लेख्य भाषाको प्रयोग कवितामा रहेका छन् ।

(ज) रिमालले एउटै उदाहरणमा अर्थ विचलन, विशेषण विचलन, कोशीय विचलन र पदक्रम विचलनलाई सफलताका साथ प्रयोग गरेका छन् ।

(झ) यस कृतिमा व्याकरणिक कोटिमा पर्ने आदर, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्यमा विचलन देखिएको छैन । यसका अलवा अन्य व्याकरणिक कोटिका तहमा भने स्पस्ट रूपमा विचलनको अवस्था सिर्जना भएको देखिन्छ ।

(ञ) व्याकरणका विविध पक्षमा भएका विचलनहरूले कविताको भाषालाई गद्य कविताभित्र पद्य कविताको आभाष दिएका छन् जसले लयात्मकताको सिर्जना गरेको छ ।

(ट) व्याकरणिक कोटि विचलनको प्रयोग व्याकरणिक दृष्टिले सहज तथा काव्यिक दृष्टिले रोचक बन्न पुगेको छ ।

विषय सूची

अध्याय एक : परिचय (पेज नं. १-५)

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्या कथन ३

१.३ शोधको उद्देश्य ३

१.४ अध्ययनको औचित्य ४

१.५ अध्ययनको सीमा ५

१.६ अध्ययनको रूपरेखा ५

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अध्ययन (पेज नं. ६-३१)

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६

२.२ अध्ययनको उपयोगिता ११

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा १२

२.३.१ परिचय १२

२.३.२ शैली १३

२.३.३ शैली विज्ञान १५

२.३.३.१ शैलीवैज्ञानिक अध्ययनका चरणहरु १६

२.३.३.१.१ सामान्य शैली विज्ञान १७

२.३.३.१.२ साहित्यिक शैली विज्ञान १८

२.३.४ शैलीविश्लेषण प्रक्रिया १९

२.३.४.१ विकल्पन र चयन २०

२.३.४.२ अग्रभूमिनिर्माण २१

२.३.४.२.१ विचलन २४

(क) व्याकरणिक विचलन २६

(ख) कोशीय विचलन २७

(ग) ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन २८

(घ) लेखप्रक्रियात्मक विचलन २८

(ङ) अर्थतात्त्विक विचलन २९

(च) भाषिका विचलन ३०

(छ) प्रयुक्ति विचलन ३०

अध्याय तिन : अनुसन्धान विधि (पेज नं. ३२-३४)

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा ३२

३.२ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत ३२

३.२.१ प्राथमिक स्रोत ३३

३.२.२ द्वितीयक स्रोत ३३

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन ३३

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया ३३

३.५ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया ३४

अध्याय चार : अध्ययनको व्याख्या / विश्लेषण (पेज नं. ३५-७४)

४.१ व्याकरणिक कोटि विचलन ३५

४.१.१ लिङ्ग विचलन ३५

४.१.२ वचन विचलन ३७

४.१.३ आदर विचलन ३९

४.१.४ पदक्रम विचलन ४०

४.१.५ विशेषण विचलन ४३

४.१.६ क्रिया विचलन ४८

४.१.७ कारक विचलन ५०

४.२ कोशीय विचलन ५३

४.३ अर्थ विचलन ५६

४.४ ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन ६३

४.५ भाषिका विचलन ७०

४.६ सुझाब ७४

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता (पेज नं. ७५ - ७८)

५.१ सारांश ७५

५.२ निष्कर्ष ७७

५.३ उपयोगिता ७८

सन्दर्भसामग्रीहरु ७९

तालिका सूची

सि.नं.	विवरण	पेज नं.
१.	तालिका सङ्ख्या-१	४०
२.	तालिका सङ्ख्या-२	४३
३.	तालिका सङ्ख्या -३	५३
४.	तालिका सङ्ख्या-४	५७
५.	तालिका सङ्ख्या-५	६९
६.	तालिका सङ्ख्या-६	७३